

ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در رفاه و توسعه روستایی: روستاهای سجاجس، کرسف و گرماب (شهرستان خدابنده)

جمشید عینالی^{1*}، مهدی طاهرخانی²

1- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

2- استادیار بخش علوم جغرافیایی و سنجش از دور، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

پذیرش: 83/11/24

دریافت: 83/4/24

چکیده

یکی از مهمترین مراحل فرایند برنامه‌ریزی، ارزیابی طرحها و برنامه‌ها است. این فرایند به بهینه کردن تصمیم‌گیریها و سرانجام به امکان‌پذیری و واقع‌گرایی طرحها کمک می‌کند. در ایران بعد از اصلاحات ارضی، سازمانهای دولتی متعددی در مناطق روستایی فعالیت کردند که هر یک با هدفی خاص به آثاری چند در مناطق روستایی منجر شده‌اند. یکی از مهمترین این سازمانها، سازمان بهزیستی است. این سازمان در قالب مجتمع‌های خدمات بهزیستی روستایی به مناطق روستایی ارائه خدمت می‌کند. این مراکز به‌عنوان یکی از متولیان رفاه روستایی، وظیفه خدمات‌رسانی به روستاییان از جمله فقرای روستایی را بر عهده دارند. مقاله حاضر، نقش مجتمع‌های خدمات بهزیستی روستایی در رفاه اقتصادی - اجتماعی روستاییان تحت پوشش مراکز روستایی سجاجس، کرسف و گرماب شهرستان خدابنده را بررسی می‌کند. برای ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در رفاه خانوارهای تحت پوشش روستایی دو سؤال زیر مطرح است:

- 1- آیا تفاوت معناداری بین شاخصهای اقتصادی در دو مقطع قبل و بعد از تحت پوشش در بین خانوارهای مطالعه شده (در روستاهای سجاجس، گرماب و کرسف) وجود دارد یا خیر؟
- 2- آیا تفاوت معناداری بین شاخصهای اجتماعی در دو مقطع قبل و بعد از تحت پوشش در بین خانوارهای مطالعه شده (در روستاهای سجاجس، گرماب و کرسف) وجود دارد یا خیر؟

برای پاسخ دادن به سؤالات تحقیق از روش پانل گذشته‌نگر استفاده شده است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل تغییرات شاخصهای اقتصادی و اجتماعی نشان می‌دهد که عملکرد مجتمع‌های خدمات بهداشتی در رفاه روستاییان تحت پوشش در سطح آلفا 0/05 معنادار بوده است ولی می‌توان اذعان کرد که تغییر شاخصهای اجتماعی در مقایسه با شاخصهای اقتصادی بیشتر بوده است.

کلید واژه‌ها: رفاه، مجتمع‌های بهداشتی، توسعه روستایی، توسعه پایدار، فقرزدایی.

1- مقدمه

توسعه، فرایند جامعی از فعالیتهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است. هدف از توسعه بهبود مداوم شرایط زندگی آحاد جامعه، آزادی، مشارکت آزادانه و توزیع عادلانه منافع و امکانات است [1، ص 94].

مهمترین موضوع در تعریف توسعه، نوع نگرش آن به انسان است. آنچه که امروز درباره توسعه مطرح است، مردم‌گرایی، مشارکت و درونزایی آن است. به طوری که می‌توان گفت، توسعه در حقیقت برای انسان و درباره انسان بوده و هدف نهایی آن نیز رسانیدن انسان به مرحله رضایت از زندگی خویش است [2، ص 2].

پاره‌ای از صاحب‌نظران توسعه مانند میردال و چمبرز به جنبه‌های فقرزدایی و رفاهی توسعه توجه دارند. به طوری که میردال توسعه را فرایند رهایی و دور شدن از فقر می‌داند [3، ص 315].

کمسیون توسعه پایدار¹ سازمان ملل در دسته‌بندی شاخصهای توسعه‌ای خود به مهمترین ابعاد توسعه پایدار به شرح زیر توجه کرده است [4، صص 22-26]:

- شاخصهای اجتماعی و فرهنگی؛
- شاخصهای اقتصادی؛
- شاخصهای اکولوژیکی و محیطی؛
- شاخصهای نهادی.

---

1. CSD: Commission on Sustainable Development

در این گزارش یکی از مهمترین گروه شاخصهای توسعه پایدار به شاخصهای نهادی و سازمانی اختصاص دارد و برای نیل به توسعه پایدار مشارکتی توجه به سازمانهای دولتی محلی¹، سازمانهای اجتماعی زنان و سازمانهای غیر دولتی² در اولویت قرار می‌گیرد. به این ترتیب عملکرد نهادها و سازمانهای متولی توسعه و رفاه روستایی باید بر مدار رضایتمندی اجتماعی و فردی، مشارکت‌پذیری مؤثر، رفاه اقتصادی و کاهش فقر³ استوار و ارزیابی شود. هدف مقاله حاضر آن است تا با چنین بینشی، نقش مجتمعهای خدمات بهزیستی روستایی را در رفاه روستاییان تحت پوشش، نقد و ارزیابی کند.

2- مبانی نظری

2-1- توسعه و توسعه روستایی

با توجه به طیف وسیع نیازهای انسان و نیز مرتبط با تعاریف متعدد توسعه، محققان هر یک با توجه به زمینه علمی تحقیقات خود به توسعه و ابعاد آن نگریده‌اند. به‌طور کلی جنبه‌های توسعه از منظر سیر تاریخی به سه بخش قابل تقسیم است [5]، صص 92-93:

الف) توسعه اقتصادی؛

ب) توسعه اقتصادی و اجتماعی؛

ج) توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی؛

د) توسعه پایدار.

در دهه 1970م. برای اولین بار موضوعات مرتبط با محیط زیست در کنار توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مطرح شد. به این ترتیب جنبه‌های مختلف توسعه اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و محیطی در تعامل با یکدیگر، توسعه یکپارچه⁴ را معنا بخشیدند. با آغاز دهه 1980م. و با اجرای سیاستهای تعدیل اقتصادی در عرصه اقتصاد کشورهای در حال توسعه، آسیب‌پذیری و گسترش نابرابریها بویژه در مناطق روستایی تشدید شد. در این صورت به منظور کاهش آثار نامطلوب سیاستهای تعدیل اقتصادی و نیز کاهش فقر در

---

1. LGO: Local Governmental Organization

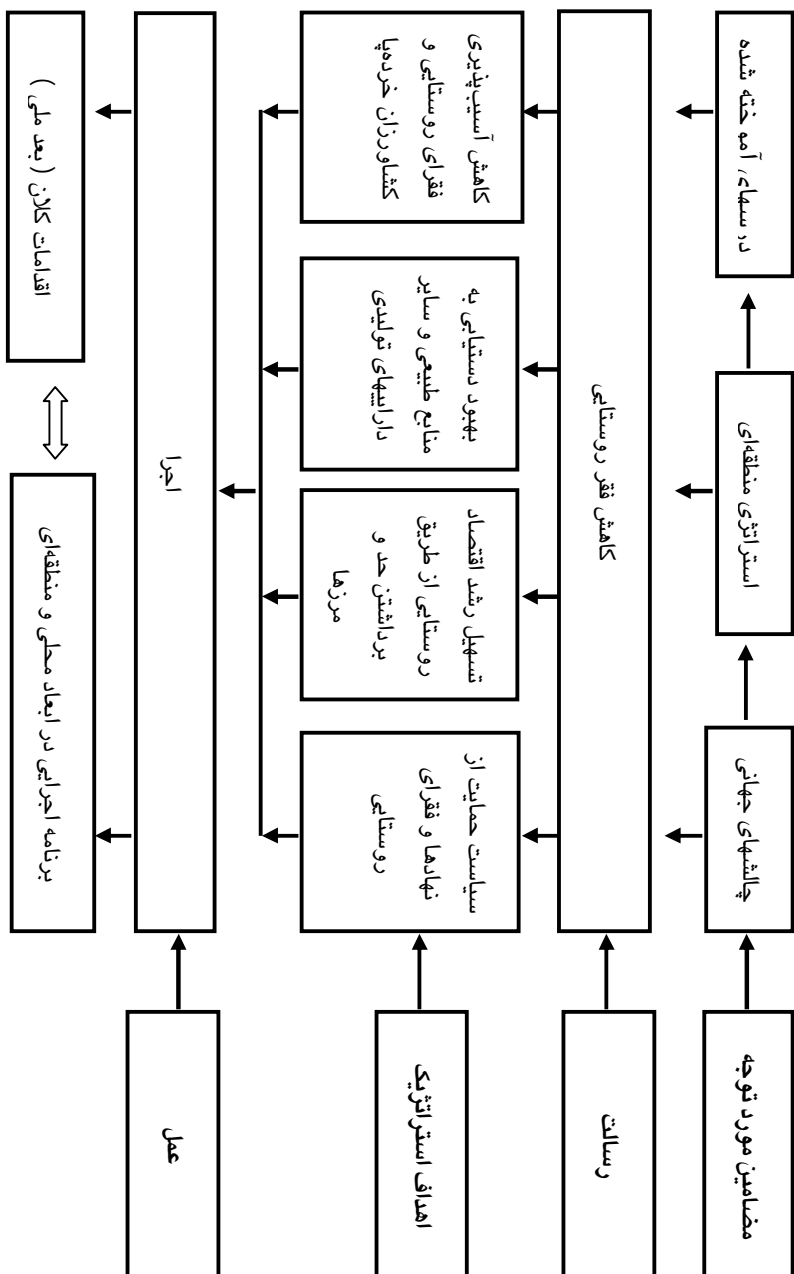
2. NGO's: Non-Governmental Organization

1. poverty alleviation

2. integrated development

مناطق روستایی و ایجاد توجه مجدد به مفهوم توسعه، استراتژی جدیدی را برای توسعه روستایی الزامی کرد.

استراتژی جدید توسعه روستایی که به وسیله سازمان ملل متحد ارائه شده است، با توجه به چالش‌های جهانی، سیاست‌های منطقه‌ای و تجربیات حاصل از چهار دهه برنامه‌ریزی روستایی در کشورهای در حال توسعه با رسالت کاهش فقر روستایی و اهداف استراتژیک حمایت از فقرا و نهادهای محلی روستایی، تسهیل فرایند رشد اقتصادی روستاها از طریق حذف موانع، دسترسی بهینه به اعتبارات، منابع طبیعی، داراییهای تولیدی و نیز کاهش آسیب‌پذیری فقرا و روستاییان کم درآمد در دو بعد منطقه‌ای و ملی به اجرا گذاشته شده است [6، ص 5]، (شکل 1).

شکل 1 استراتژی جدید توسعه روستایی [6، ص 5]

این استراتژی سعی دارد تا با کاهش آسیب‌پذیری مناطق روستایی، همگامی و همراهی آنان را با تغییرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و فنی تسهیل کرده و ضمن تأمین یک زندگی مطلوب همراه با فرصت‌های اقتصادی برای روستاییان، سکونتگاه‌های روستایی را به مکان‌های شاداب، پایدار و جذاب برای کار و زندگی تبدیل کند.

2-2. مفهوم پایداری و توسعه روستایی

مفهوم پایداری¹، رویکرد گسترده‌ای است که درباره مسائل اجتماعی، اقتصادی بویژه زیست محیطی ناشی از فعالیتهای مختلف انسان بحث و راه‌حلهای آن را بررسی می‌کند. ریشه این مباحث از گزارش کمسیون برانت‌لند (1987م.) تحت عنوان «آینده مشترک ما»² نشأت می‌گیرد. کمسیون برانت‌لند توسعه پایدار را توسعه‌ای می‌داند که نیازهای نسل فعلی را بدون به مخاطره انداختن تواناییهای نسل‌های آتی برطرف سازد [7، ص 96].

در تعریف مذکور که شناخته شده‌ترین تعریف از توسعه پایدار است، مفاهیم کلیدی «توسعه»³، «نیازهای اساسی»⁴ و «عدم به مخاطره انداختن»⁵ کیفیت محیط زیست» مطمح نظر است [8، ص 3].

در گزارش برانت‌لند جنبه‌ای از توسعه مدنظر است که متمایز از رشد می‌باشد و تمرکز اصلی آن بر بهینه ساختن روابط، شرایط و ایجاد برابری در محیط روستایی است. این ایده نشان می‌دهد که پیشرفت، بهبود و اصلاح شرایط را باید با هم هماهنگ ساخت و به ابعاد اجتماعی، اقتصادی، نهادی و اکولوژیکی زندگی روستاییان را توأم مورد توجه قرار داد. آبراهامسون ویژگیهای پارادایم پایداری را به شرح زیر بیان می‌کند [9، ص 31]:

الف: توسعه پایدار مردم محور⁶ است و هدف آن بالابردن کیفیت زندگی انسان و احترام به دانشها و تواناییهای او برای برطرف ساختن نیازها، حفظ منابع محیطی و ارائه خدمات است.

---

1. sustainability
2. our common future
3. development
4. basic needs
5. compromising
6. people-centerd

ب: توسعه پایدار یک مفهوم هنجاری است که متضمن قضاوت درباره استانداردها و رفتارهای افراد به عنوان یک جامعه است که در جستجوی بهزیستی و رفع نیازهای حیاتی انسان است.

بر این اساس توسعه روستایی با تأکید بر پارادایم توسعه پایدار همانطور که در شکل 2 نشان می‌دهد درصدد است تا به‌طور همزمان به موضوعاتی مانند محیط زیست، زندگی، رفاه و بهزیستی انسان روستایی در تعامل انسان با انسان، انسان با مصنوعاتش و انسان با محیطش توجه کند و پاسخ مناسبی به فعالیتهای اقتصادی و پیوند آن با رفاه اجتماعی ارائه دهد [10، ص 12].

2-3 توسعه روستایی پایدار و رفاه اجتماعی

مفهوم توسعه پایدار ناظر به رویکردی از توسعه اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی است که به رفع نیازهای انسان نظر دارد و نقش بنیادین استقلال فرهنگی را نیز به رسمیت می‌شناسد. مفهوم کاربردی توسعه پایدار دارای دو بعد است، اول آنکه جهت حرکت را مشخص می‌کند و دیگر آنکه معیارهایی را برای ارزیابی عملکرد به‌دست می‌دهد [11، ص 35]. همان‌طور که قبلاً بیان شد، توسعه پایدار دربرگیرنده سه بعد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی است [12، ص 2].

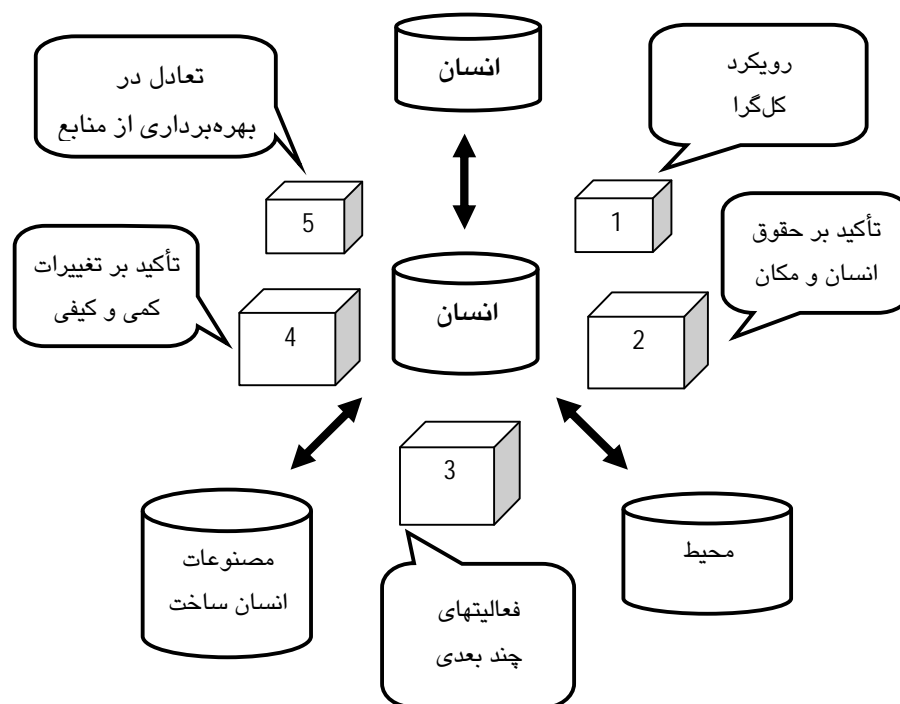
همان‌طوری که بیان شد هدف نهایی همه فرایندهای توسعه، رفاه انسان است، پس هدف نهایی توسعه روستایی نیز بهبود سطح زندگی و حفظ کیفیت محیط با جهتگیری به سوی فقیران روستایی از طریق تسهیل دسترسی به منابع، اعتبارات، خدمات پایه، اشتغال و فعالیتهای درآمدزا است [13، ص 2].

به این ترتیب یکی از ارکان توسعه روستایی پایدار تأمین رفاه اجتماعی است. مفهومی آرمانی و ایدئال که زمینه مناسبی را برای توسعه همه جانبه انسان، جهت حصول به یک زندگی شایسته و توانمند فراهم می‌آورد. در این بین توانمندسازی، اجتماعی کردن انسان در جهت مشارکت، دخالت در امور مربوط به خود و تلاش برای رضایت انسان از اهداف رفاه اجتماعی است. به‌طورکلی رفاه اجتماعی زیر ساخت اساسی توسعه همگن و برابر در جامعه است که با برابرسازی فرصتها و دسترسها برای حداکثر استفاده بهینه از منابع و امکانات و بسیج نیروها اقدام می‌کند.

رفاه اجتماعی در صورت پیوند با توسعه پایدار، فرایندی مستمر، پویا و کارآمد خواهد بود که با ایجاد مجموعه شرایط در تواناسازی مردم به بهبود مستمر زندگی فقر و کیفیت زندگی منجر می‌شود. هدف نهایی تمامی فرایندهای توسعه، رفاه انسان است [14]. بر این اساس باید توسعه در چارچوب سیاستهای اجتماعی به‌طور جامع حرکت کرده تا دلایل فقر و

توسعه نیافتگی را به طور مستقیم مورد حمله قرار دهد. برابری نسبی در جامعه راه را برای فعالیت بیشتر و گسترده تر در جهت تساوی افراد، مکانها و ملتها هموار خواهد کرد. مقوله رفاه اجتماعی از یکسو در فرایند توسعه موضوعیت پیدا می کند و از سوی دیگر، خود به عنوان زمینه ساز و بستری برای توسعه همه جانبه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی عمل می کند، به طوری که ولادیمیر داخین¹ محقق روسی درباره ارتباط رفاه اجتماعی و توسعه معتقد است: «رفاه اجتماعی، اساس تمامی پارامترهای توسعه است و کیفیت آن می تواند تنوع و تفاوت های توسعه را توجیه نماید» [15، ص 4].

شکل 2 دکتترین توسعه روستایی با تأکید بر توسعه پایدار روستایی [10، ص 12]

رفاه اجتماعی سیستمی از خدمات، مؤسسات و یا نهادهای اجتماعی را طلب می‌کند که تلاش دارد تا سلامت و زندگی بهتر جامعه و زمینه روابط مناسبتری را برای پیشرفت استعدادها، قابلیت‌ها و تواناییهای انسان فراهم سازد [16، ص 5].

سرانجام رفاه اجتماعی باید بتواند در ترکیب با توسعه پایدار از طریق فعالیتهای مکمل موجب تأمین منافع فقرا، افزایش درآمد زنان، حمایت از حقوق محلی، حقوق مکانها و حقوق کودکان شود؛ همچنین ضمن حفاظت از منابع محلی به اشتغال و حفظ درآمد آنان منجر شود. در این بین نقش نهادها و سازمانهای تأمین‌کننده رفاه اجتماعی از اهمیت بسزایی برخوردار است. بنابراین به نظر می‌رسد که مجتمعهای خدمات بهزیستی به‌عنوان یکی از حلقه‌های مهم تأمین رفاه اجتماعی در مناطق روستایی از نقش و جایگاه ویژه‌ای برخوردار باشند.

2-4. مجتمع خدمات بهزیستی روستایی

تشکیل مجتمعهای خدمات بهزیستی روستایی¹ ریشه در خانه‌های فرهنگ روستایی دارد. با انجام اصلاحات ارضی و اضمحلال نظام ارباب - رعیتی، خانه‌های فرهنگ با هدف افزایش آگاهیها، تحقق رفاه اقتصادی روستایی، نشر دیدگاه نوسازی در روستاها و در نهایت همسویی روستاها با تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جامعه در شهریور 1347 به اجرا گذاشته شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی طبق مصوبه هیأت وزیران مورخ 1359/11/13 کلیه خانه‌های فرهنگ روستایی با تمامی پرسنل، تجهیزات، داراییها، اعتبارات و دیون از وزارت کشاورزی و عمران روستایی منتزع و به سازمان بهزیستی کشور منتقل شد و نام آنها به مجتمع خدمات بهزیستی روستایی تغییر یافت [17، ص 25].

شایان ذکر است که کارکرد کنونی این مجتمعها بیشتر بر دو محور اصلی استوار است [18، ص 115]:

1- کارکرد حمایتی که در جهت ارتقای توسعه مشارکتی، حمایت مادی و معنوی از خانواده‌های نیازمند و بی‌سرپرست روستایی و خودکفایی آنها، تلاش در جهت توانمندسازی روستاییان، افزایش آگاهیهای فردی و اجتماعی، مهارتهای زندگی و ... .

---

1. RSWC: Rural Social Welfare Complex

2- پیشگیری، توانبخشی و اطلاع‌رسانی در راستای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و انحراف‌های اجتماعی جوانان و نوجوانان روستایی، پرورش جسمانی و روحی آنان، پیشگیری از بروز معلولیت، حمایت از معلولان و افراد آسیب‌پذیر.

هدف نهایی مجتمعه‌های خدمات بهزیستی روستایی از تعقیب کارکردهای مذکور با دیدگاه سلامت محوری، ارتقای سطح رفاه روستایی و فراهم‌سازی زمینه مشارکت روستاییان در امور مربوط به خود و فرهنگ‌سازی در جهت توسعه پایدار روستایی و افزایش خوداتکایی روستاییان فقیر است.

2-5- منطقه مطالعه شده

شهرستان خدابنده به‌عنوان یکی از شهرستانهای استان زنجان در 47/53 تا 48/51 طول جغرافیایی و 35/36 تا 36/21 عرض جغرافیایی گسترده شده است. مساحت آن بالغ بر 5188 کیلومتر مربع و تراکم جمعیت آن 88 نفر در هر کیلومتر مربع است. همچنین 28/98 درصد از جمعیت روستایی استان در این شهرستان ساکن هستند. این درحالی است که 80/36 درصد از جمعیت کل شهرستان در 236 روستای دارای سکنه این شهرستان سکونت دارند. روستاهای سجاجس، گرماب و کرسف به‌عنوان مراکز دهستان دارای مجتمعه‌های خدمات بهزیستی از مهمترین کانونهای روستایی شهرستان محسوب می‌شوند که تحولات جمعیتی آنها در سه دوره سرشماری 1355، 1365 و 1375 به شرح جدول 1 نشان داده شده است.

جدول 1 تحولات جمعیتی روستاهای مطالعه شده در دو سرشماری سالهای 65-1375 [19، 20، 21]

نام	جمعیت (نفر)		
	1375	1365	1355
رشد جمعیت درصد 1375-65			
سجاجس	5686	4791	3163
گرماب	3298	2176	1560
کرسف	3094	2150	2302

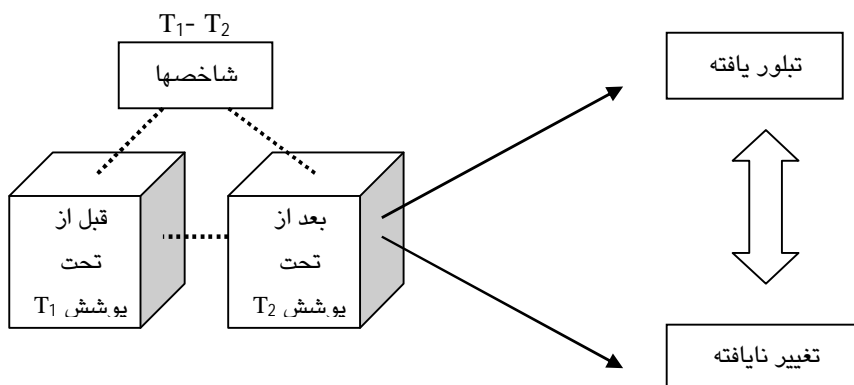
6-2- فرضیه‌های تحقیق

به منظور ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در رفاه روستاییان تحت پوشش، دو فرضیه زیر صورت‌بندی شده است:

- 1- تفاوت معناداری بین شاخصهای اقتصادی در دو مقطع قبل و بعد از تحت پوشش در بین خانوارهای مطالعه شده (روستاهای سجاس، گرماب و کرسف) وجود دارد.
- 2- تفاوت معناداری بین شاخصهای اجتماعی در دو مقطع قبل و بعد از تحت پوشش در بین خانوارهای مطالعه شده (روستاهای سجاس، گرماب و کرسف) وجود دارد.

7-2- روش تحقیق

برای ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی روستایی (آنچنان که شکل 3 نشان می‌دهد) از طرح پانل گذشته‌نگر استفاده شده است. به این معنا که میزان تغییرات شاخصهای اقتصادی و اجتماعی افراد تحت پوشش در طی دو دوره قبل از تحت پوشش T_1 و بعد از تحت پوشش T_2 از طریق آزمونهای مک نمار و ویلکاکسون ارزیابی و سنجش شده است.

شکل 3 طرح پانل گذشته‌نگر

در این تحقیق دو گروه از شاخصها در دو بعد اجتماعی و اقتصادی متناسب با شرح وظایف مجتمع‌های خدمات بهزیستی روستایی در روستاهای جامعه هدف ارزیابی شده است.

هریک از این شاخصها دارای مؤلفه‌های مختلفی هستند که بیان‌کننده همه زوایای عملکردی مجتمعهای خدمات بهزیستی روستایی در رفاه اقتصادی و اجتماعی گروههای هدف می‌باشند. این شاخصها در بحث یافته‌های تحقیق آورده شده است.

2-8- جامعه آماری و روش انتخاب نمونه‌ها

تعداد نمونه مطالعه شده، 80 خانوار تحت پوشش مجتمعهای خدمات بهزیستی در سه روستای کرسف، گرماب و سجاس بوده و روش جمع‌آوری داده‌ها نیز مبتنی بر تکمیل پرسشنامه بوده است. به دلیل دسترسی به اطلاعات خانوارها کلیه آنها به‌عنوان جامعه آماری بررسی شده است.

2-9- آزمون فرضیه‌ها

برای ارزیابی بهینه نقش مجتمعهای خدمات بهزیستی روستایی در رفاه روستاییان تحت پوشش از دو گروه شاخصهای اجتماعی و اقتصادی در چارچوب فرضیه‌های تحقیق استفاده شده است و تحلیل یافته‌های مطالعه نیز در دو بعد اصلی اجتماعی و اقتصادی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

2-9-1- تحلیل یافته‌های اجتماعی

شاخصهای اجتماعی مورد نظر در این تحقیق در زمینه رضایت از زندگی و کیفیت زندگی طراحی شده است. شاخصهایی که با جنبه‌های روحی و روانی و فعالیتهای ناشی از آن مرتبط است. از سوی دیگر این موارد با شخصیت، آمال و خواسته‌های فرد در رابطه می‌باشد. از آنجایی که توسعه انسانی و اجتماعی به‌عنوان زمینه‌ساز رفاه اجتماعی مطرح است و نیز رفاه اجتماعی و ارائه خدمات اجتماعی به نوبه خود به توسعه اجتماعی و انسانی کمک شایانی می‌کند، در سالهای اخیر توجه به جنبه‌های انسانی توسعه (دیدگاه سلامت محوری) در اولویت کاری سازمان بهزیستی و بویژه مجتمعهای خدمات بهزیستی روستایی قرار گرفته است.

هدف نهایی از ارائه خدمات اجتماعی و فرهنگی به‌وسیله مراکز بهزیستی روستایی ایجاد زمینه برای زندگی شرافتمندانه و شایسته انسانی، برابری دسترسی به منابع و

خدمات توسعه با اولویت قراردادن فقرای روستایی، کمک به توانمندسازی¹ خانوادهها به وسیله آموزش مهارت‌های مختلف فنی- حرفه‌ای و مهارت‌های زندگی، ایجاد انگیزه برای کار گروهی و تعاونی و مشارکت بیشتر، کاهش ناهنجاریهای اجتماعی و روانی، جلوگیری و کاهش معلولیتها و عاداتهای نامتعارف، ارائه خدمات بیمه‌ای و تأمین خدمات مختلف در زمینه پیشگیری و توانبخشی با تکیه بر دیدگاه سلامت محوری است. نتایج حاصل از تحلیل عملکرد مجتمعی خدمات بهزیستی روستایی در زمینه تحول شاخصهای اجتماعی نشان می‌دهد که شرکت در فعالیتهای آموزشی و تربیتی، سفرهای زیارتی و سیاحتی، بیمه خدمات درمانی، دسترسی به خدمات پیشگیری و توانبخشی، جلوگیری و کاهش از معلولیتها، مهارت‌آموزی و کاهش تمایل به مهاجرت از روستا از مهمترین شاخصهای تبلور یافته در نزد افراد تحت پوشش بوده است. به طوری که مقادیر p و لیو در کلیه شاخصها کوچکتر از آلفا 0/05 محاسبه شده است. بنابراین می‌توان فرضهای H0 را مبنی بر عدم وجود تفاوت در دو مقطع زمانی بررسی کرد و پذیرفت که تفاوت معناداری میان میانگین شاخصهای اجتماعی به وجود آمده است. جدول 2 نتایج آزمون تغییرات شاخصهای اجتماعی را در دو دوره قبل و بعد در نزد خانوارهای تحت پوشش نشان می‌دهد.

جدول 2 نتایج تغییرات شاخصهای اجتماعی

سطح معناداری	شاخصهای اجتماعی
*0/00	پرداخت هزینه‌های زندگی (درمانی، آموزشی، هزینه مصرف آب و سوخت و تغذیه)
*0/00	کاهش تمایل به مهاجرت از روستای محل زندگی
*0/004	مهارت‌آموزی و شرکت در کلاسهای آموزشی
*0/00	جلوگیری، پیشگیری و کاهش معلولیتها
*0/001	دسترسی به خدمات پیشگیری و توانبخشی
*0/00	بیمه خدمات درمانی و تأیید کارتهای درمان روستایی

1. empowerment

0/400	شرکت در فعالیتهای آموزشی و تربیتی
*0/00	سفرهای زیارتی و سیاحتی
0/11	مشارکت در فعالیتهای عمرانی و برنامه‌های سازمان بهزیستی
5/00	افزایش ظرفیت پس‌انداز خانوار

* شاخصهایی که تغییرات آنها در سطح آلفا 0/01 معنادار است.

2-9. تحلیل یافته‌های اقتصادی

یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌های اقتصادی نشان می‌دهد که فعالیتهای مجتمعهای خدمات بهزیستی روستایی تنها در پاره‌ای از شاخصهای اقتصادی به تغییرات معناداری منجر شده است. افزایش بهره‌مندی افراد تحت پوشش از منابع اقتصادی در جهت تأمین نیازهای اساسی خود از قبیل، هزینه‌های درمانی، آموزشی، خرید هدایا برای اعضای خانواده و بستگان، معرفی به بانکها برای دریافت وام و اعتبار، کمک به بازپرداخت تعهدات بانکی، کمک هزینه ازدواج، خرید جهیزیه و استفاده از کالاهای مصرفی کم‌دوام و پردوام، بیانگر تبلور شاخصها در دو دوره قبل و بعد از تحت پوشش بوده است. به طوری که مقادیر P و لیو در آنها کوچکتر از آلفا 0/05 محاسبه شده است.

با این حال شاخصهای چون ایجاد پس‌انداز، تأمین هزینه‌های آماده‌سازی زمین، تأمین نهاده‌های نیاز (بذر، سم، خدمات ترویجی و...)، مالکیت داراییها و منابع تولیدی از قبیل (ابزارآلات کشاورزی، مسکن، دام، مزارع و باغها) و ایجاد اشتغال مولد فاقد تفاوت معنادار آماری بوده و به عنوان شاخصهای تغییر نیافتاده شناسایی شده است. جدول 3 نتایج آزمون تغییرات شاخصهای اقتصادی را در دو دوره قبل و بعد در نزد خانوارهای تحت پوشش نشان می‌دهد.

جدول 3 نتایج تغییرات شاخصهای اقتصادی

سطح معناداری	شاخصهای اقتصادی
*0/00	استفاده از کالاهای مصرفی بادوام و کم‌دوام (لوازم مصرفی و لوازم خانگی)
**0/04	کمک هزینه ازدواج و خرید جهیزیه عروس
*0/00	خرید هدایا

0/02**	دریافت وام (مؤسسات قرض‌الحسنه، بانکها و...)
1/00	تأمین هزینه‌های آماده‌سازی زمین (در کلیه مراحل کشت، داشت و برداشت)
1/05	تأمین نهاده‌های مورد نیاز کشاورزی (سموم، بذور، و...)
1/00	مالکیت ابزارهای کشاورزی (ماشین آلات و ...)
1/00	مالکیت مسکن
0/62	مالکیت انواع دامها
0/25	مالکیت مزارع و باغها
0/68	ایجاد اشتغال مناسب
0/11	مشارکت در فعالیتهای عمرانی و سایر فعالیتهای سازمان بهزیستی
5/00	افزایش ظرفیت پس‌انداز خانوار

* شاخصهایی که تغییرات آنها در سطح آلفا 0/01 معنادار است.

** شاخصهایی که تغییرات آنها در سطح آلفا 0/05 معنادار است.

3- نتیجه‌گیری

مجتمع‌های خدمات بهزیستی روستایی که به هدف کاهش محرومیتها و فقرزدایی اقشار فقیر جامعه روستایی در پاره‌ای از مناطق روستایی کشور ایجاد شده‌اند در سالهای اخیر تلاش کرده است تا از طریق ارائه خدمات اقتصادی و اجتماعی (با دیدگاه سلامت محوری) گامی مهم در جهت کاهش فقر از چهره روستاهای کشور بردارد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل عملکرد این مجتمعها که به صورت مطالعه موردی در سه روستای شهرستان خدابنده به مرحله اجرا گذاشته شد، نشان می‌دهد که عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در پاره‌ای از شاخصهای رفاه روستاییان تحت پوشش در سطح آلفا 5 درصد معنادار بوده است. همان‌طور که شکل 4 نشان می‌دهد می‌توان اذعان کرد که موفقیت مجتمع‌های خدمات بهزیستی در تغییر و تحول شاخصهای اجتماعی به مراتب بیشتر از تغییرات در شاخصهای اقتصادی بوده است. عدم معناداری تحقق شاخصهایی مانند ایجاد اشتغال، افزایش ظرفیت پس‌انداز خانوار، عدم مالکیت داراییهای تولیدی چون زمین کشاورزی، مسکن و ابزارآلات کشاورزی به همراه نبود بسترسازی لازم برای مشارکت خانوارهای تحت پوشش در برنامه‌های

عمرانی و فعالیتهای مرتبط با سازمان بهزیستی، بیانگر تغییرات اندک شاخصهای اقتصادی خانوارهای تحت پوشش در دو مقطع زمانی قبل و بعد بوده است.

شکل 4 روند تغییرات شاخصهای اجتماعی و اقتصادی خانوارهای تحت پوشش در دو دوره قبل و بعد به این ترتیب در مجموع می‌توان اذعان کرد که عدم تبلور بسیاری از شاخصهای اقتصادی و تبلور بسیاری از شاخصهای اجتماعی موجب می‌شود تا تغییرات اقتصادی در مقایسه با تغییرات اجتماعی بدون معناداری لازم در دو مقطع زمانی قبل و بعد از تحت پوشش در سه روستای مطالعه شده ارزیابی شود. به این ترتیب عملکرد مجتمعهای خدمات بهزیستی روستایی با محوریت تغییرات اجتماعی مشخص می‌شود.

4- منابع

- [1] Attfield, Robin & Wilkins, Barry; International Justice and the Third World; London: Routledge, 1992.
- [2] ESCAP; *Showing the Way: Methodologies for Successful Rural Poverty Alleviation Projects*; Bangkok: ESCAP, 1996.
- [3] گونار، میردال؛ طرحی برای مبارزه با فقر جهانی؛ ترجمه بابک قهرمان، تهران: 1375.

- [4] CSD; Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, UN Commission on Sustainable Development, www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/indisd/indisd-mg2001.pdf, 2001.
- [5] Allen.G.B.; Japan Economic Expansion; london: Oxford University Press, 1965.
- [6] World Bank; *Reaching the Rural Poor, The Rural Development Strategy of the World* ; www.worldbank.org , 2001.
- [7] Avijit, Gupta; Ecology and Development in Third World; Second Edition, London: Routledge, 1998.
- [8] Overton , Jhon; Strategis for Sustainable Development: Experinces From the Pacific; Zed Book, London, 1999.
- [9] Abrahamson, K.V.; *Paradigms of Sustainability. In S. Sorlin, ed. The Road Towards Sustainability, A Historical Perspective, A Sustainable Baltic Region, The Baltic University Programme, Uppsalla University, 1997.*
- [10] Mohammad bin Zainuddin; *Integrated Rural Planning and Development Approach the Malaysian Experience, Congress Paper 27 th*; 1999.
- [11] Sachs, Lanacy and Silk; Strategies for Sustainable Development: Food and Energy; UNU, 1990.
- [12] Zaslow, Marha and et. al.; «*Welfare reform and children: Potential implications*»; *Number A-23 in Series, New Federalism*; www.newfederalism.com, 2000.
- [13] Axinn. G. H. and Axinn. N. W, Collaboration in rural development: A practioner hand book; London, 1997.
- [14] افتخاری، عبدالرضا؛ «رفاه روستایی در برنامه سوم توسعه»؛ سومین همایش جایگاه روستا در فرایند رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، 1379.
- [15] Dakhin, Vhadimer; «*Social aspect of development*»; *Sociological Research*, Vol.38, No.2, 2000.
- [16] جغتایی، محمد تقی؛ سومین همایش جایگاه روستا در فرایند رفاه اجتماعی؛ دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران: 1379.
- [17] سازمان بهزیستی کشور؛ مجموعه قوانین و مقررات بهزیستی؛ تهران: 1376.
- [18] عینالی، جمشید؛ ارزیابی عملکرد مجتمع‌های خدمات بهزیستی در توسعه روستایی

- پایدار، مطالعه موردی: روستاهای سچاس، کرسف و گرماب (شهرستان خداپنده)؛ به راهنمایی دکتر مهدی طاهرخانی، بخش علوم جغرافیایی و سنجش از دور، دانشگاه تربیت مدرس، 1380.
- [19] مرکز آمار ایران؛ شناسنامه آبادیهای شهرستان خداپنده 1355؛ انتشارات مرکز آمار؛ تهران: 1355.
- [20] مرکز آمار ایران؛ شناسنامه آبادیهای شهرستان خداپنده 1365؛ انتشارات مرکز آمار؛ تهران: 1365.
- [21] مرکز آمار ایران؛ شناسنامه آبادیهای شهرستان خداپنده 1375؛ انتشارات مرکز آمار؛ تهران: 1375.